

VÝVOJ INTABULACÍ DESEK ZEMSKÝCH

PAVLA BURDOVÁ

Je málo institucí, jejichž písemnou produkci lze sledovat souvisle v dlouhém časovém období. Jednou z nich je registratura zemského soudu, zvaná Úřad desk zemských, která působila přes pět set let. Hlavním úkolem tohoto úřadu bylo protokolování všeho sporného i nesporného jednání vedeného před zemským soudem do knih zvaných desky zemské. Zápisy jsou stěžejním pramenem nejen právním, ale i pro diplomatiku listů soukromých a veřejných.

I když sled zápisů v deskách zemských byl přerušen požárem roku 1541, kdy všechny knihy na Pražském hradě shořely, ze zachovaných opisů, výpisů /1/ a jediného neshořelého svazku lze zrekonstruovat vývoj zápisů a organizaci celého úřadu. Přispívá k tomu i dílo Viktorina Kornela ze Všehrd /2/, místopísaře, který popsal zemský soud a vedení desk zemských nedlouho před jejich zničením. Umožňuje srovnání deskových zápisů z doby před požárem a po jejich obnově.

Každá písemnost má stránku obsahovou a formální. Obsahová stránka reaguje na změny postavení a kompetence úřadu, formální stránka na jeho organizaci. Také vývoj zápisů v deskách zemských neboli intabulací je typickým příkladem těchto vazeb. Politickohospodářské zvraty v českém státě vytvořily ve vývoji zemského soudu a tím i intabulací dva mezníky. Porážka šlechty na Bílé hoře znamenala konec stavovského státu a absolutistické reformy soudnictví koncem 18. století, jež ukončily působnost dosavadních feudálních soudů. Správní a hospodářsko-sociální zvrat v polovině 19. století znamenal zrušení deskového zápisu v dosavadní podobě.

Zemský soud byl až do 17. století nejvyšším soudem pro šlechtu a svobodné osoby a proti jeho výroku nebylo odvolání. Také zápisy do desk zemských byly neodvolatelné a byly rovny zákonu. Postavení českého krále na soudu zemském bylo po smrti Přemysla Otakara II. omezováno šlechtou a zůstaly mu jen někte-

ré formální funkce. Soudu sice předsedal, ale nemohl sám rozhodovat a v majetkových věcech tomuto soudu podléhal. Jmenoval nejvyšší úředníky a přísedící soudu na doporučení šlechty a povoloval majetkové převody královským městům, svobodníkům a církevním institucím. Jméno krále se vyskytovalo pouze v opisech privilegií a intabulaci královského majetku.

Zemský soud řídil nejvyšší sudí a nejvyšší komorník a tribunál tvořilo dvanáct přísedících z panského a osm z vladyckého rodu. Za správnost zápisů v deskách zemských ručil nejvyšší písař. Soud zasedal čtyřikrát, od roku 1543 třikrát do roka /3/ a k termínům zasedání směřovaly všechny zápisy sporného jednání /4/.

Zemské desky se vyvinuly z poznámek soudního písaře a první zprávy o nich jsou z konce 13. století, kdy už byl formován celý Úřad desek zemských /5/. Lišil se od registratur ostatních feudálních soudů svou rozšířenou kompetencí danou i tím, že zemský soud měl kromě soudní také politickou funkci. V době stavovského státu tvořil šlechtický a také i zemský archiv, neboť do desek zemských byla zapisována, a často u úřadu ukládána, šlechtická privilegia i privilegia platná pro celou zemi. Politický význam měly zápisy veřejného práva, především usnesení zemského sněmu, která teprve po intabulaci nabyly platnosti zákona.

Zemský soud svěřil Úřadu desek zemských menší soudní pravomoc. Úředníci tohoto úřadu zasedali vždy dva dny před konáním většího zemského soudu a rozhodovali o některých sirotčích záležitostech, o sporech o dluhy, které nepřesáhly hodnotu sto kop grošů českých a nebyly zajištěny na majetku, o sporech o škody, o čeleď a sběhlé poddané a o meze a hranice panství.

Nejobsáhlejší agendou úřadu byla příprava soudních procesů a vedení desek zemských. Do jednotlivých svazků knih, zvaných kvaterny, byl zapisován celý průběh soudního sporu před větším i menším zemským soudem, žaloby, obeslání nebo ústní půhony k soudu, líčení pře, výsledky svědků, rozsudky i případný exe-

kuční proces pro nevyplnění rozsudku. V nesporném řízení byly zapisovány majetkové převody, darování, dělení, odhady, věna, testamenty, zadlužení statků, poručenské a sirotčí záležitosti a získaná soukromá práva a privilegia.

Úřad desek zemských tvořilo kolegium zástupců nejvyšších úředníků zasedajících na zemském soudu, kteří je jmenovali. Tito místouředníci, nazývaní také menšími úředníky nebo úředníky deskového úřadu, měli přesně vymezenou agendu. Místokomorník se staral o finanční věci, především majetkové odhady, místosudí řídil menší zemský soud, místopísař zapisoval do desek zemských přímo diktované vklady a soudní přelíčení a staral se o chod úřadu, úředník podkomořího a úředník české královny vyslýchali svědky. Na denních poradách schvalovali všechny intabulace a připravovali soudní jednání. Jejich porady zapisoval menší písař do jednacího protokolu. Každý z těchto místouředníků zodpovídal za práci písařů, komorníků, soudních řečníků neboli deklamátorů, devisorů a taxátorů, kteří vykonávali jím příslušné a přikázané úkoly /6/.

Už od doby Karla IV. byla oddělena registratura a archiv desek zemských. Knihy, které do této doby neměly pevné umístění a byly uchovávány tam, kde zasedal zemský soud nebo v domě nejvyššího písaře, byly přestěhovány do sakristie svatovítského chrámu a tam uloženy v bezpečných truhlách. Byly přístupny jen v době zasedání soudu nejvyšším úředníkům. Knihy, do kterých se právě zapisovalo, musely být přístupny během celého roku a byly dále v domě nejvyššího písaře a později v domě králově. Počátkem 16. století byly všechny knihy soustředěny na Pražském hradě, kde však roku 1541 všechny shořely. Po rekonstrukci Hradu byl roku 1563 úřad i desky zemské přeneseny do místností nad Vladislavským sálem, přiléhajících ke sněmovnímu sálu, kde zasedal také zemský soud. Místností byly postupně zdobeny malbami znaků nejvyšších úředníků a místouředníků zemského soudu. V těchto prostorách zůstaly desky zemské až do konce 18. století /7/.

Politická a hospodářská situace v Čechách ovlivnila zcela

zřetelně obsahovou stránku desek zemských. V nejstarší době zapisovali písaři pouze spory projednávané před zemským soudem. Od začátku 14. století se mezi půhony k soudu objevovaly i nesporné majetkoprávní záznamy. Dokladem toho jsou zápisy tohoto typu i v jediném zachovaném kvaternu, registrech půhonných z let 1316 - 1325 /8/. V politicky nejisté době po vymření Přemyslovců a za vlády Jana Lucemburského si šlechta deskovým zápisem zajišťovala právo ke svému majetku. Vedle desek půhonných pro spory, byly založeny roku 1320 desky trhové, do kterých místopísař zapisoval majetkovou držbu. S majetkovými převody souviselo i zadlužení statků. Od roku 1372 se začaly zapisovat dluhy do kvaternů zápisných, které se podle výše dluhu dělily na menší a větší.

Karel IV. pochopil důležitost zápisu v deskách zemských a nařídil roku 1348, aby byly založeny i na Moravě a začátkem 15. století vznikly i ve Slezsku. Na rozdíl od Čech, kde desky zemské platily pro celou zemi, na Moravě byly vedeny u soudu brněnského a opavského a ve Slezsku u soudu opavského /9/.

Bohužel, shořely všechny knihy z důležitého období českého státu, z doby velkého rozkvětu za panování Karla IV. a také z doby husitské, kdy nastaly velké hospodářské změny a majetkové přesuny. V naší historii zůstalo trvale bílé místo. Za husitských bouří byl zemský soud uzavřen a do desek zemských se nezapisovalo. Činnost byla trvale obnovena až za vlády Jiřího z Poděbrad. Politická situace si vynutila vytvoření nové řady kvaternů, nazvaných památné. Podle Všehrda byly založeny roku 1455 pro zápisy "pro věčnou paměť". Byly tam sice opisovány různé soukromé i veřejnoprávní listiny, ale také zaznamenávány nedořešené případy, kterým hrozilo promlčení. Na rozdíl od ostatních zápisů, které byly psány na pergamen, byly tyto psány na papír /10/.

Řady půhonných, trhových, zápisných a památných kvaternů se udržely v zásadě až do konce 18. století, i když se později specifikovaly. 2. června 1541 došlo k osudnému požáru, v kterém

shořelo odhadem přes sto knih s šedesáti šesti tisíci zápisy /11/. Dopad této katastrofy byl nedozírný, neboť shořela veškerá soukromá práva a veřejné jistoty. Proto bylo hned na zasedání zemského sněmu usneseno, aby činnost desek zemských pokračovala dosavadním způsobem a byly zachovány všechny typy zápisů jako před požárem /12/. Shořelé zápisy mohly být obnoveny. Pokud měl žadatel písemnou smlouvu, byla znovu do desek bezplatně zapsána, pokud neměl písemný doklad, obnovil vklad na základě ústního prohlášení do register zvaných communitatis. Pokud proti tomu nebylo v zemské lhůtě, tj. do třech let a osmnácti nedělí, námitek, zápis vešel v platnost. Příznačné pro obnovu majetkoprávních vkladů je to, že byly zapisovány znovu většinou drobné državy, jako obrana proti mocným sousedům.

Král Ferdinand I. se snažil využít situace a posílit svou pozici na zemském soudu. Šlechta teprve po třech letech mohla intabulovat některá privilegia, která obdržela v dřívějších dobách. Česká města za svůj odbojný postoj ve šmalkaldské válce roku 1547 byla potrestána nejen konfiskací majetku, ale i intabulací slibu poslušnosti králi /13/. Přes veškeré úsilí král svého cíle nedosáhl a rozhodování na soudu zemském zůstalo dále v rukách šlechty.

Po obnově desek zemských byl zachován i způsob intabulací. Byl důmyslný, přesný a odpovídal všem potřebám bezpečnosti a obsahové úplnosti. Latina, ve které byly psány nejstarší zápisy, byla podle vladislavského jazykového zákona z roku 1495 nahrazena češtinou jako jedinou úřední řečí. Pouze privilegia, která král vydal v latině nebo němčině, byla opisována v řeči originálu.

Soudní i intabulační proces byl postaven na osobní účasti a ústním přiznání. Žadatel o intabulaci nebo žalobce se musel osobně dostavit před šranky úřední místnosti a tam přiznat, tj. přednést svou žádost. Starosta komorníčí zaznamenal žalobu, určil termín soudního jednání a hned vyslal komorníka s písemným obesláním nebo ústním pŕhonem soudu k žalovanému. Menší písař opsal žalobu do příslušných register pŕhonných nebo obeslání.

Průběh soudního jednání zapisoval písař přímo na katedře soudní místnosti. Rozhodování probíhalo na základě specifického českého práva, kdy pro každý případ byl rozsudek "nalézán", případně se řídil podle zápisu obdobného dřívějšího případu /14/. Soudní nálezy byly zaznamenány u menších sporů přímo u žaloby, u pří souzených větším soudem do kvaternů trhových nebo památných. Od konce 16. století byly pro rozsudky založeny zvláštní knihy. Výslech svědků zapisoval písař zvaný menší ingrosátor. Soudní poslové, komorníci, vysílání s pozváním k soudu, k odhadům a exekucím, referovali radě úředníků o splnění svých úkolů. V písemném záznamu to potvrzovala poznámka "Vyznání všech úředníků".

Majetkové převody nebo dluhy zapisoval místopísař přímo na diktát žadatele do desek trhových nebo zápisných. Zápis byl za určitý poplatek vkladateli přečten a dále se už nesmělo nic měnit. I písemné smlouvy musel osobně doručit žadatel nebo jím zmocněná osoba. Královská privilegia a usnesení sněmu doručovali pověřeni poslové z řad šlechty, zvaní relátoři. Registrátoři opisovali písemné doklady v plném znění do desek památných. Případné chyby mohly být opraveny jen po svolení místoúředníků. Tyto opisy jsou psány kaligraficky, diktované vklady zběžnou kursivou. Pouze testamentsy, poslední vůle, byly někdy sepsány komisí přímo v domě kšaftujícího.

Ke vkladům byly připojovány dodatečné záznamy, např. splácení dluhů, převod věna na jiný statek apod., které byly psány na okraj listů, tzv. per juxtam. Když tyto juxty zcela změnilly právní podstatu původního vkladu, byl vklad mřežován, tj. škrtnut několika čarami tak, aby zůstal čitelný. Od 18. století byly pro juxty vyhrazeny listy na konci knihy /15/.

Každý typ zápisu měl ustálené stereotypní formulace, které zaručovaly úplnost a přesnost zápisu, který byl před soudem nezvratitelným důkazem. Písaři používali zkratk slov i celých ustálených frází. Zápisy založené na ústním přiznání byly stručné a věcné. Úředníci, především starosta komorníci a ko-

morníci, se omezovali jen na krátké záznamy o provedených úkonech soudního jednání, podání žaloby, doručení půhonu, odhadu škod apod. Zápis průběhu soudního přelíčení záležel na složitosti procesu a obsahoval žalobu, svědectví a rozsudek. V majetkoprávních vkladech bylo vyjmenováno vše, co se prodávalo, zaručovalo apod. Schéma zápisu bylo stálé: XY p. (= přiznal se před úředníky menšími pražskými desk zemských), že prodal (daroval, postoupil apod.) ... ves s tvrzí, s dvorem poplužním, s poplužím, dvory kmetčí k platy, s dědinami, lukami, lesy, potoky, rybníky, vodotočinami, kurmi, vejci, s lidmi osedlými i z těch gruntů sběhlými, s robotami, s mlýny ... Pochopitelně bylo uvedeno jen to, co se prodávalo a jednotlivé části byly specifikovány jmény, polohou apod. Nejpodrobnější byly opisy cedulí dílčích, smluv při dělení statků, inventarizace a odhady majetku při dědickém předávání a exekucích. Předcházelo se tím majetkovým sporům.

Se způsobem zápisu do desek zemských souviselo i jejich formální stránka. Nejstarší zápisy byly psány na pergamenové složky o třiceti listech, do kterých se zaznamenávaly spory abecedně podle křestních jmen žalobců. Z toho se vyvinulo označování listů knih písmeny a čísly, které se udrželo až do poloviny 19. století. Po obnově knih po požáru se již psalo do předem vázaných knih a na papír. Jednotlivé druhy vkladů, o kterých již bylo řečeno, se psaly do zvláštních knih. Písař psal najednou do mnoha svazků a proto nemohl knihy číslovat. Byl zvolen ojedinělý způsob rozlišování. Hřbety knih byly namalovány jednobarevně, kombinací barev, později malovány různé symboly s nevšední tematikou, např. duha, oblaka, korál, koření, cizokrajné plody, zvířata, zahradní květiny. Podle těchto malob se desky zemské až do konce 18. století nazývaly.

Do vývoje deskových zápisů radikálně zasáhly politické změny začátkem 17. století. Porážka odbojné šlechty proti králi na Bílé hoře znamenala konec stavovského státu. Český král opět získal právo zasahovat do rozhodování zemského soudu a revidovat jeho rozsudky. Činil tak prostřednictvím dvorských úřadů

ve Vídni. Ferdinand II. hned radikálně využil svého práva a nařídil zrušit všechny intabulace z doby Fridricha Falckého. Obnovit zápis mohl jen katolický šlechtic, který zůstal králi věrný, do nového kvaternu nazvaného "napravení desk" /16/.

Konfiskované statky nekatolíkům se dostávaly do rukou nových majitelů, nezřídka cizinců, ačkoliv stát na obranu své ce-listvosti zakazoval cizincům kupovat statky. Král proto uděloval těmto osobám inkolát, domovské právo, a po jeho získání mohly statky nejen koupit, ale i intabulovat. Pro tyto případy byly zřízeny nové kvaterny "pro cizozemce" /17/. Panovník posílil svou pozici i rozšířením intabulačního práva, které dosud měla jen česká šlechta, svobodníci a královská města a církevní instituce jako právnické osoby. Odměnou za věrnost při švédském vpádu získali tuto možnost pražští měšťané, univerzitní profesori a církevní hodnostáři, dále vyšší úředníci a královi rádci, kteří byli nobilitováni. V polovině 18. století bylo vráceno právo zápisu nekatolíkům a také židé směli intabulovat své pohledávky /18/.

Obnovené zřízení zemské vydané roku 1627 změnilo kompetenci zemského soudu i způsob soudního jednání a úřadování. Nejvyšší úředníci i úředníci Úřadu desek zemských se stali úředníky královskými a dostali titul královských radů /19/. Nebyli již jmenováni doživotně, ale pouze na pět let a skládali přísahu králi. Jejich činnost byla řízena dekrety a instrukcemi vydávanými dvorskými úřady a místodržitelstvím. Korespondence s těmito úřady byla zapisována do samostatných kvaternů "deklaratorií a novel" /20/.

V úředním styku byla zrovnoprávněna čeština s němčinou. Vlivem přistěhované cizí šlechty a orientací na vídeňské dvorní úřady, němčina v 18. století převládla. To se zřetelně projevilo v deskových zápisech, kde se čeština objevovala jen výjimečně.

Soudní proces neprobíhal na základě starého českého práva, založeného na ústním jednání, ale řídil se psanými zákony. Změnil se způsob zapisování do desek zemských. Osobní přiznání ža-

loby nebo majetkové změny bylo nahrazeno písemným dokladem. Zápis do desek zemských byl možný jen na základě předložené písemné smlouvy. Kvaterny se staly pouhými kopiáři, ale zápis zůstal stále nezvratitelným důkazem.

Hospodářské změny způsobené pobělohorskými konfiskacemi a následky třicetileté války se projevíly v deskách zemských četnými zápisy prodeje a směn majetku, především však jeho zadlužením a často se vyskytujícími úpadky. K deskovému zajištění těchto změn už nestačily dosavadní řady kvaternů a začaly se štěpit. Pro jednotlivé druhy zápisů se začaly zakládat samostatné knihy. Vznikaly řady kvaternů majestátů pro nobilitace a propůjčování erbů, smluv svatebních, testamentů, dílčích cedulí při dělení majetku, kvitancí pro splátky dluhů, cesí neboli postupů dluhů, záruk, úpadků neboli kříd a odhadů majetku před exekucí.

Formální stránka knih a jejich rozlišování podle barevných hřbetů zůstalo zachováno. Smlouvy se opisovaly do knih v plném znění od intitulace k dataci, ale jejich obsah už nebyl tak podrobný. Délka zápisů vzrůstala a počet knih stoupal. Tradiční formulace se udržovaly v záznamech úředníků o úředních úkonech a byly doslovně překládány do němčiny /21/. Stoupl počet zamestnanců Úřadu desek zemských, především písařů. Z úvodních tří písařů se jejich počet zvýšil v 18. století na dvacet. Jeden písař smlouvu opsal a druhý ji kolacionoval. Byl jmenován i německý soudní řečník neboli deklamátor. V 16. století prováděl odhad majetku jeden komorník, v 18. století bylo ustanoveno dvanáct přísežných zemských měřičů. Nad taxátorem, který vybíral poplatky, byl jmenován ještě kontrolor fiskálního úřadu.

Roku 1753 došlo ke změně ve financování deskového úřadu. Všechny soudní poplatky a intabulační taxy, z kterých se dosud hradily úřední náklady a platy, byly převedeny na státní pokladnu. Na náklady zvýšené byrokracie však už nestačily /22/.

Nejhrubšího zásahu do vývoje desek zemských se dopustila Marie Terezie, která nařídila, aby všechny kvaterny, které vznikly v době bavorského protikrále Karla Alberta, byly odve-

zeny do Vídně. Zničeno bylo celkem šest svazků desek zemských a jednací protokol /23/.

Konec 18. století znamenal v soudnictví i v deskové agendě převrat. Hospodářské situaci už nevyhovoval soudní systém založený na šlechticko-stavovské instituci. Podle vydaných nových soudních a exekučních řádů byl roku 1783 reorganizován zemský soud. Byla oddělena složka trestního a civilního soudnictví. Bylo ukončeno i výsadní postavení desek zemských a zcela změněn systém intabulací. Úřad desek zemských byl zrušen a desky zemské byly připojeny k registratuře civilního zemského soudu /24/. Roku 1784 byly přestěhovány z Pražského hradu do bývalého jezuitského profesního domu na Malostranském náměstí. Byly uzavřeny knihy, které obsahovaly sporný soudní proces a desky se staly pouze pozemkovou knihou pro svobodný majetek.

Nařízení z 22. září 1794 a instrukce pro deskový zápis z 5. července 1796 ukončily dosavadní tradiční intabulační systém /25/. Podle dolnorakouského vzoru byla založena tzv. hlavní kniha, která byla generálním indexem všech deskových statků a evidencí jejich zadlužení. Stručný záznam v této knize odkazoval na opis smlouvy v příslušném kvaternu, zvaném kniha instrumentní. Nezapisovala se však jen konkrétní smlouva, ale opisovala se veškerá podání k zemskému soudu a doklady průvodního řízení. Desky zemské se staly kopiáři úředních spisů zemského soudu. Zápisy byly dlouhé, ale jejich obsah se zúžil. Zajišťovaly sice právní postup, ale neobsahovaly již podrobný popis majetku. Počet knih neúměrně vzrostl /26/.

Zásadně se změnila vnější podoba knih. Dosavadní unikátní označování knih barevnými hřbety ustoupilo strohé podobě úředních knih. Roku 1795 se začalo psát do nových knih vázaných ve světlé kůži s označením obsahu na hřbetu. Uzavřené kvaterny byly podle formátu rozděleny do tří řad a očíslovány. Desky zemské větší byly na hřbetu označeny v bílém poli černým číslem, desky zemské menší modrým číslem a desky zemské stavovské číslem červeným. Toto rozdělení se užívá dodnes.

Do řady desek zemských menších byly zahrnuty kvaterny,

kteřé obsahovaly zápisy menších dluhů, soudní a úřední agendu a po roce 1783 se už do nich nezapisovalo. Dále se vedla řada desek zemských větších se zápisy majetkových převodů a dluhů a řada desek zemských stavovských se zápisy privilegií, nobilitací a sněmovních usnesení.

V polovině minulého století zanikla patrimoniální správa a vytvořením okresů se změnila i soudní organizace. Politicko-hospodářským změnám neodolal ani zbyrokratizovaný způsob intabulace. Zanikl rozdíl mezi rustikálem a dominikálem a desky zemské byly správně spojeny s pozemkovými knihami. Roku 1851 byly knihy uzavřeny. Poslední zápisy se týkají vyvazení z roboty. /27/. Nobilitační zápisy v deskách zemských stavovských končí až rokem 1869, kdy byly tyto knihy předány do nově vzniklého Archivu země České /28/.

Nový systém jednotné majetkové evidence byl založen na záznamu v hlavní knize a založení kopie smlouvy do příslušného fasciklu. Bývalé deskové statky byly vedeny u civilního zemského soudu odděleně od pozemkových knih, neboť majitelé těchto statků byli oprávněni volit do zemského sněmu. Parcelami a odprodejem přecházely však pozemky velkostatků do evidence pozemkových knih. Desky zemské byly ukončeny knihovním zákonem roku 1964 /29/.

POZNÁMKY

1. J. Emler, Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých. I,II, Praha 1870-1872.
2. Viktorin Kornel ze Všehrd, O práviech, o súdiech i o dskách země české knihy devatery. Vydal W. Hanka, Praha 1841.
3. Stát. ústřed. archiv v Praze (dále SÚA), Desky zemské stavovské (DZSt), sg. 1 B 20
4. Kompetenci zemského soudu určovala zemská zřízení.
5. De tabulis terrae in Bohemia et Moravia antiquitis institutis disputatio, Codex juris Bohemici (CJB) II/2, s. 3-5. Nejstarší právní knihy, Kniha starého pána z Rožmberka, Řád práva zemského z let 1358-1361 a Výkladů práva českého Ondřeje z Dubé, vzniklý kolem roku 1400, pojednávaly o vedení zemského soudu a tím i o deskách zemských. Ondřej z Dubé psal i o povinnostech nejvyšších úředníků a kritizoval jejich práci.
6. P. Burdová, Úřad desek zemských. Sborník archivních prací (SAP) 36, 1986, s. 273-379.
7. P. Burdová, Uložení desek zemských od založení do přítomnosti a jejich ochrana a konzervace. SAP 24, 1974, s. 487-510.
8. Kvatern byl v době požáru zřejmě u nejvyššího písaře. In extenso vydal František Dvorský a Josef Emler, Nejstarší zbytky desk zemských půhonných. Praha 1868. Originál je uložen v rukopisném oddělení Národního muzea v Praze, sg. VII B 14.
9. Antonín Randa, Přehled vzniku a vývinu desk čili knih veřejných, hlavně v Čechách a na Moravě. Praha 1870.
10. Obsah zápisů této řady se proti výkladu Všehrdově změnil. Od 16. století se do nich opisovaly předložené smlouvy, relace tj. předané spory od soudu purkrabského a vkládaly věci dočasného charakteru jako plné moci, zplnoletění, prezence přísedících na zemském soudu apod.
11. Václav Hájek z Libočan, jako očitý svědek, popsal tento

- požár ve spisku o nešťastné příhodě, kteráž se stala skrze oheň v Menším městě Pražském 1541 a na hradě svatého Václava i na Hradčanech. Zmiňuje se i o tom, jak hořela soudní světnice a desky zemské.
12. SÚA, Desky zemské větší (DZV), sg. I B 20. Od roku 1541 se zachovaly desky zemské v neporušené řadě, celkem 1714 knih. Srv. inventář: Inventáře a katalogy fondů Státního ústředního archivu v Praze. 25, Praha 1990.
 13. Konfiskované statky králi předávali deskovým vkladem zástupci měst, kteří také složili slib věrnosti. Sixt z Ottersdorfu, O pokoření stavu městského léta 1547. Praha 1950.
 14. Už Karel IV. se pokusil v zákoníku Majestas Carolina upravit právní zvyklosti, nahradit právo zvykové psaným a jasně formulovaným zákoníkem a hrdelní soudnictví podřídit státní moci. Zákoník narazil na odpor šlechty, které vyhovoval způsob "nalézání práva".
 15. Instrukce místodržitelství z roku 1712.
 16. SÚA, DZV 254.
 17. SÚA, DZV 153, 154.
 18. Reskript z 7.7.1755, in: SÚA, DZV 618, 619; Stará manipulace (SM), sg. P 130/11: "... že nejenom jakýhokoli stavu královských dědičných zemí poddaní, anobř i také sedlský lid podací, lutriáni, calvinisté a starověřící i dokonce židé pro zachování uvěření a creditu deskovního pojištění, však ale pod vejminkou, že dostatečnými vysvědčeními dědičnými poddanými skutečně býti, dolíčiti povinni býti užívati a desk zemských schopný býti mají".
 19. CJB V/2, Obnovené zřízení zemské, čl. XXXIX; jmenovací dekreta nejvyšších úředníků ve fondu Česká dvorská kancelář (ČDK), sg. VI B 4.
 20. SÚA, Desky zemské menší (DZM), 249 - 252.
 21. Některé termíny starého českého práva neměly německý ekvivalent a byly ponechávány v českém znění, např. půhon, zvod, úmluva.

22. Reskript z 18. 12. 1752, in: SÚA, České gubernium-camerale (ČG cam) 1748-1755, sg. E 10/14.
23. Reskript sanativum z 15. 6. 1743 o anulování vkladů za vlády protikrále, in: SÚA, DZV 646 C 16 - D 12.
24. SÚA, DZM 252 C 10, H 23.
25. Josef Hasner: Handbuch des landtäflichen Verfahrens in Königreiche Böhmen. Praha 1824.
26. Průměrná délka zápisu v 16. století byla 1 strana, v 18. století 5 stran a v 19. století 9 stran. V období 1795 - 1851 vzniklo 615 knih, za předcházejících 250 let v širší soudní kompetenci 1099 knih.
27. SÚA, DZV 1393 - 1397.
28. Desky zemské stavovské byly vybrány k předání stavům. Protože však stavovská obec neexistovala, po padesátiletém vyjednávání byly knihy předány Archivu země České.
29. Zákon z 31. 1. 1964, č. 22, odst. 11.

RESUMÉ

ENTWICKLUNG DER LANDTÄFLICHEN INTABULATIONEN

Pavla Burdová

Die Entwicklung der landtäflichen Eintragungen kann man seit der Hälfte des 13. bis zur Hälfte des 19. Jahrhunderts verfolgen. Sie enthielten Entscheidungen des Landrechtes in den adeligen Streitigkeiten, Überführungen des freien Besitzes und auch Eintragungen der Landtagsbeschlüsse. Das Wirkungsfeld des Landtags änderte sich während der politischen und wirtschaftlichen Entwicklung des böhmischen Staates und das beeinflusste auch die Einschreibungen - Intabulationen - in die Landtafel. Bis zur Hälfte des 17. Jahrhunderts besaß die maßgebende Macht in Landrecht der Adel und der Herrscher konnte dem Recht nur vorsitzen. Das Gerichtsverfahren richtete sich nach dem spezifischen böhmischen Recht, das sich auf dem Personalverfahren und auf dem Rechtspruch für jeden einzelnen Rechtsfall gründete. Auch die Eintragungen in die Landtafel wurden auf Grund des mündlichen Geständnisses durchgeführt. Die Bücher wurden bei der Registratur des Landrechtes - bei dem Amt der Landtafel - geführt. Im Jahre 1541 wurden alle Bücher (mit Ausnahme eines Bandes) verbrannt, aber aus den erhaltenen Abschriften und Extracten kann man die ursprüngliche Form und die Entwicklung der Landtafeleintragungen rekonstruieren. Die Intabulationen waren kurz und präzise stylisiert und hatten festgesetzte Formulierungen; so sollten alle Ungenauigkeiten verhindert werden, weil die Eintragungen in die Landtafel unwiderruflich waren. Die ältesten Einschreibungen waren in lateinischer, seit dem Ende des 15. Jahrhunderts ausschließlich in tschechischer Sprache durchgeführt.

Nach der Niederlage des ständischen Widerstands gewann der König das Recht, die Urteile zu überprüfen, und das Landgericht wurde den Hofämtern unterordnet. Nach Bestimmung der Verneuernten Landesordnung aus dem Jahre 1627 konnte man die Eintragungen in die Landtafel auch in deutscher Sprache verwirklichen und der ausländische Adel gewann nach Erwerbung des Inkolats

auch das Intabulationsrecht. Das Gericht pflegte nach den geschriebenen Gesetzen zu entscheiden und die vorgelegten schriftlichen Verträge wurden in die Landtafeln abgeschrieben. Die wirtschaftliche Lage forderte die Gründung neuer Büchertypen für Vermögenstransaktionen, Obligationen und Angelegenheiten der Zahlungsunfähigkeit.

Große Änderungen im Intabulationssystem verwirklichten sich am Ende des 18. Jahrhunderts. Nach der Trennung des Straf- und Zivilrechtes wurden die Landtafeln ein Bestandteil des Landgerichtes für Zivilsachen und weiter wurden nur Nobilitationen und vermögensrechtliche Angelegenheiten der freien Güter einverleibt. Es wurde ein sog. Hauptbuch geführt, in das die Übertragungen des Vermögens oder seine Verschuldungen kurz eingeschrieben wurden, und in die Landtafeln wurden dann vorgelegte Verträge und Begleitungsschriften des Verfahrens abgeschrieben. Seit dem Jahre 1541 bildeten die Landtafeln eine einheitliche Reihe und die Bücher wurden auf eigenartige Weise unterschieden und benannt, u. z. nach der Farbe des Buchrückens und nach dort gemalten Symbolen. In Jahre 1795 wurden die Bücher in drei Reihen geteilt und numeriert. Die Reihe der sog. kleineren Landtafeln mit Eintragungen der streitigen Angelegenheiten wurde abgeschlossen. In die größeren Landtafeln wurden bis zum Jahre 1851 Vermögensübertragungen und Schulden einverleibt. Von dieser Landtafelgruppe wurden sog. ständische Landtafeln mit Eintragungen der Landtagsbeschlüsse und Nobilitationen abgeteilt, die erst im Jahre 1869 abgeschlossen wurden.

In der Hälfte des 19. Jahrhunderts veränderten sich wirtschaftliche Verhältnisse und verschwand der Unterschied zwischen dem freien und untertänigen Vermögen. Die Landtafeln wurden gemeinsam mit den Grundbüchern verwaltet. Die Intabulation wurde auf die Vormerkung in das Hauptbuch beschränkt und die Abschrift des vermögensrechtlichen Vertrages wurde in den zuständigen Faszikel eingereicht.